



УДК 811.112.22

DOI 10.32999/ksu2413-3337/2019-36-31

**ГЕНЕТИКА ЗАПОЗИЧЕНЬ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Гутнікова Алла Володимирівна,  
кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри німецької та французької філології  
Мариупольський державний університет  
a.gutnikova@mdu.in.ua

Будико Анастасія Валеріївна,  
магістрант  
Мариупольський державний університет

*Стаття присвячена розгляду семантичної характеристики запозичених іменників для позначення одягу у двох сучасних лінгвістичних системах: українській та німецькій мовах, носії яких мають багаторічний історико-культурний досвід міжнаціонального спілкування. Проводиться аналіз цього пласту лексики із визначенням прототипу запозичень та первісного значення.*

**Ключові слова:** запозичення, прототип, обсяг значень, пряме, переносне, первісне значення, семантичне звуження.

**GENETICS OF BORROWED NOUNS IN GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES**

Gutnikova Alla Volodymyrivna,  
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor at the Department of German and French Philology  
Mariupol State University  
a.gutnikova@mdu.in.ua

Budyko Anastasia Valeriivna,  
Graduate Student  
Mariupol State University

*The topic that is raised in this article is the ways of term formation in the German and Ukrainian terminology of consumer goods industry on the basis of terminology glossary of fashion and clothes design. According to made word-building, etymological analysis and also the analysis of dictionary definitions the ways of the modern fashion terminology formation together with the wordformation models and types of borrowings were found out.*

*This concept was part of makroconcept the 'appearance of the person's', and was delimited on mikroconcepts that enable detailed analysis of clothing. Methods of replenishment of the lexical-semantic microfield "wear" in comparable languages are highlighted in the work. Elements of the lexical-semantic microfield are analysed from the point of view of their structure in the comparative aspect. The author attempts to classify units on the designation of clothing in accordance with the word-formation models and identify the most productive ways of replenishing the studied lexical subsystem. The article is concerned with semantic characteristics of borrowed nouns meant to define clothes in the German and Ukrainian language whose native speakers have a long-lasting historical and cultural experience of international communication. The article presents analysis of one lexical layer and determines the borrowing prototype as well as the primary meaning. Special attention in this research is paid to the combination of intra and extra linguistic features of the analyzed units.*

*This article summarizes the relationship between native words and foreign words of the semantic group "Clothing terms", describes several causes of the semantic transformations in this group of a fundamental change, and analyzes of some of the vocabulary in the modern German and Ukrainian.*

**Key words:** borrowing nouns, prototype, values of meanings, direct, figurative, primary meaning, semantic narrowing.

Лексико-семантичний рівень – найбільш динамічна підсистема в структурі мови, оскільки саме тут безпосередньо віддзеркалюються зміни, що відбуваються в реальному світі. Завдяки відкритості лексики кожної мови завжди налаштована на появу інновацій; у ній існують реальні можливості до постійного поповнення, зокрема, шляхом запозичень. Дослідження запозичень, причин та шляхів запозичень

міститься в працях В.В. Акуленка, О. Горбача, М.П. Кочергана, Л.П. Крисіна [1; 2; 6; 7].

Однак порівняльне вивчення лексичних одиниць, які позначають одяг у німецькій та українській мовах, ще не було предметом окремих досліджень, що й зумовлює **актуальність** нашої роботи.

**Метою** цього дослідження є комплексний аналіз генетичної характеристики іменників,

що семантично пов'язані між собою ядром «одяг», на матеріалі вокабуляру німецької та української мов.

Відповідно до поставленої мети виділяються такі завдання:

– встановлення корпусу лексичних одиниць;

– зазначення генетичного джерела надходження;

– окреслення особливостей переймання іншомовної лексики під впливом екстра- та інтралінгвальних чинників та змін у семантичній структурі лексичного кореню.

**Об'єктом** дослідження в даній праці виступають 275 іменників (на позначення назв одягу), які були отримані із Великого німецько-російського словника за редакцією К. Лейна [8] та 94 іменники з Нового тлумачного словника української мови за редакцією В.В. Яременка [11], наприклад: нім. *Der Mantel* 'пальто', *die Hausjacke* 'піжама, домашня куртка'; укр. *чоботи, сорочка, ремінь*.

Назви одягу – один із важливих компонентів основного лексичного фонду будь-якої мови. Дослідження цієї групи лексем може найтипніше відображати складні процеси і трансформації всієї лексики в структурно-семантичному аспекті.

Важливим елементом семантичного аналізу є визначення прототипу запозичення. Багатозначні слова, зазвичай, запозичуються в одному зі своїх значень, обсяг значень при цьому, як правило, зростає [3, с. 74]. В більшості випадків запозичення потрапляють у мову як засіб для позначення нових речей та виразу раніше невідомих понять.

У результаті аналізу стосовно джерела запозичення лексем, що позначають одяг у німецькій мові, було виявлено іншомовних 50 одиниць (або 18,1% від загального корпусу 275 одиниць).

Французька революція зумовила найбільший відсоток запозичень до німецької мови, а саме 40%, наприклад: *die Pantoffel* 'домашні черевики, капці', *das Jackett* 'піджак, жакет, полупальто'. Наприклад, назва жіночого предмету одягу *die Bluse* 'блузка' походить від французької лексеми *blouse*. Походження цієї лексичної одиниці у французькій мові є невідомим. Уперше лексема *die Bluse* зустрічається під час Французької революції в значенні 'робочий халат візника (*der Fuhrmannskittel*)', 'робочий одяг (*das Arbeiterkleid*)', що застосовується і досі [12]. Слово *die Bluse* сьогодні має такі значення 'блузка', 'кофточка'; 'блуза', 'гімнастерка'.

Іменник *die Gamasche* 'гамаша' належить до тих запозичень, що називають матеріал (тканину) за місцем виготовлення або за місцем походження, як, наприклад, нім. *Der Damask* 'камка (предмет одягу виготовлений з шовко-

вої кольорової тканини)', 'камчатна тканина', що походить з лат. *Damascus* 'м. Дамаск'. В основі французького запозичення *die Gamasche* лежить іспанське слово *guadameci* 'шкіра з міста Гадамес', що постачалась до Франції у 16–17 століттях.

Англіцизми, запозичення яких у німецькій мові припадає на кінець вісімнадцятого – початок двадцятого століття, складають 32%, наприклад: *der Pullover* 'пуловер, джемпер'; *die Shorts* 'шорти'; *der Schal* 'шаль'.

Іноземне слово *die Shorts* 'шорти', 'короткі чоловічі шкарпетки' належить до чисельних запозичень найменувань предметів одягу у 20 столітті з англійської мови, як, наприклад: *die Blue jeans* 'джинси', *der Petti coat* 'пишна нижня спідниця', *der Pullover* 'пуловер'. Англійське *shorts* дослівно перекладається 'короткі' і є субстантивацією множини прикметника, що відповідає давньоверхньонімецькому слову *scurz* 'короткий', 'відрізаний'. З прикметником *scurz* має тісну співвіднесеність іменник *der Schurz* (свн. *schurz*, двн. *scurz*) 'короткий предмет одягу', 'фартух'. Давньоверхньонімецька лексема *scurz* походить від індоєвропейського кореня *sker-* 'різати' (нім. *Schneiden* 'різати'; *scheren* 'підрізати', 'обрізати').

Запозичення німецької мови з латинської є результатом культурного та економічного контакту народів у перші століття нашої ери. Ці запозичення становлять 14% від усього об'єму досліджуваного матеріалу, наприклад: *der Pelz* 'одяг з хутру'; *die Mütze* 'шапка, кашкет'.

Назва предмету одягу *der Mantel* (свн. *mantel*; двн. *mantal*) 'пальто' запозичена з латинської мови від слова *mantullum* 'покрив', 'ковдра'. У сучасному слововжитку *der Mantel* застосовується в різних сферах у прямому та в переносному значеннях, наприклад: 1) 'пальто'; 'плащ'; 'шинель'; 2) переносне значення: 'прикриття', 'покрив'; 'лічина'; 3) технічне значення: 'оболонка'; 'кожух'; 'покришка'; 4) 'геологія: мантия (землі)'.

Запозичення до німецької мови з інших мов не є багаточисленними, з іспанської (4% від усього корпусу досліджуваної лексики): *die Gala* 'парадний одяг'; з грецької мови (4%): *der Chiton* 'хітон', *die Socke* 'шкарпетка'; з італійської (2%): *die Joppe* 'куртка, тужурка'; з турецької (2%): *der Turban* 'тюрбан, чалма'.

У сучасній українській мові функціонує багато слів іншомовного походження. Ці слова входили до складу української лексики в різні часи й різними шляхами. Деякі з них увійшли ще в давньоруську мову, а від неї були успадковані українською; деякі іншомовні слова були запозичені українською мовою безпосередньо в процесі прямих зв'язків українського народу з тим або тим народом, але є чимало й такої іншомовної лексики, яка запозичалася через



посередництво інших мов. Найбільшим джерелом-посередником, з якого засвоювалась до українського словника іншомовна лексика, була російська літературна мова [5, с. 48].

Запозичені іменники в українській мові становлять 43 одиниці (або 45,7% від загального корпусу) досліджуваної лексики, що використовується на позначення назв одягу.

Аналіз мовних одиниць довів, що найпродуктивнішим джерелом запозичень до української мови є англійська мова. Англіцизми складають 16,2% від загального корпусу запозичень, наприклад: *джермпер* 'назва в'язаної кофти без коміра та застібок, яку одягають через голову', є запозиченням з англійської мови *jumpet*, що позначає 'джермпер, блуза, матроська куртка' [8]. У свою чергу, англійське *jumpet* було утворене від запозиченого з французької мови слова *jupe* 'спідниця' або 'жакет', що походить від арабської мови *dzubba* 'довгий одяг з вовни', звідти також укр. *шуба* 'одяг із хутра з довгими полами' [4].

Українське слово *светр* 'в'язана тепла кофта без застібок з високим коміром, яку одягають через голову', є запозиченням від англійського *sweater* 'светр', утвореного від *sweat* 'піт, потіти' [4].

Запозичення з французької мови становлять другу групу за кількістю запозичень – 14%, наприклад, *кашне* – запозичення з французької мови *cache-nez* 'хустка, шарф' (буквально 'ховайніс'), що складається з основи дієслова *cacher* 'ховати' (нар.лат. *coacticare* 'топтати; стискати' пов'язане з лат. *Coactare* 'примусувати') й основи дієслова *ago, agree* 'приводити до руху, гнати' та іменника *nez* 'ніс' (що походить від лат. *nasus* 'ніс').

Цікавим зразком є запозичення до української мови іменника *шапка*. У сучасній українській мові іменник *шапка* має такі значення: 1) головний убір; 2) предмет куполоподібної форми; покриття чогось, що має таку або подібну форму; 3) верхня частина гриба; 4) суцвіття соняшника; 5) сніп, що покриває зверху копу, стіжок і т. ін; 6) заголовок великим шрифтом, тематично спільний для кількох статей у газеті, журналі тощо; 7) міра, кількість чого-небудь, що може вміститися в такому головному уборі. До східнослов'янської групи іменник міг потрапити безпосередньо з давньофранцузької мови (*chape* 'плащ; плащ з капюшоном') ще у добу Київської Русі у зв'язку з відомими подіями (одруження доньки Ярослава Мудрого з французьким королем Генріхом I), які спричинили деяке поживлення в галузі культурних відносин Давньої Русі та Франції [10, с.402]. Давньофранцузький іменник *chape* 'плащ; плащ з капюшоном' є запозиченням з латинської *sappa* 'капюшон'. Запозичене слово з французької *шап (chape)* в українській мові було перетворене на шапка

за типом слов'янських слів на *-ьк-а* [9, с.167]. Однак, початкове *chy* французькому *chapeu* XI – XII ст. вимовлялось як *tš*, але вимова *š* могла існувати у старофранцузькій мові як діалектна. Крім того, початкове *ш* могло виникнути пізніше і на східнослов'янському ґрунті, наприклад, під впливом *шеломь*.

Третю за чисельністю групу запозичень до української мови становить італійська мова – 11,6%, наприклад, лексема *костюм* у сучасній українській мові має такі значення: 1) 'комплект верхнього одягу, що складається з піджака, штанів, а іноді й камізельки (у чоловіків) або жакета й спідниці (у жінок)'; 2) 'одяг (театральний або маскарадний одяг)', 'різний одяг спеціального призначення: лижний костюм, купальний костюм'. До української мови лексема була запозичена за допомогою французької *costume* 'костюм' з італійської *costume* 'звичай; звичка; костюм'. Італійський відповідник походить від лат. *consuetudo* 'звичай, звичка'. Але в цьому випадку латинська мова не є генетичним джерелом походження лексеми *костюм*, бо значення 'одяг' було відсутнє в латинській мові. Це значення лексема набула лише в італійській, хоча за морфологічної структурою генетичним джерелом є саме латинська мова.

Кількість німецьких лексичних одиниць серед запозичень до української мови становить 7%, наприклад, іменник *панчоха* 'виріб машинного або ручного плетіння, що одягається на ноги доколіна', був запозичений за посередництва польської або словацької мов з німецької *der Bundschuh* 'в'язаний черевик; легке в'язане шнурами аж до колін селянське взуття'. Ця лексема утворена з основ *der Bund* 'в'язка, в'язанка, моток', пов'язаного з *binden* 'в'язати, плести', та *der Schuh* 'черевик, взуття' [4].

Дослідження показали, що запозичення з інших мов до української є менш чисельними: з польської мови – 7%, наприклад: *пас* 'пас, пояс'; *kozuch* 'кожух, шкура'; *kurta* 'куртка'; з російської, арабської, голландської, перської та тюркської мов становлять 4,6%: рос. *Майка* 'трикотажна сорочка без рукавів такого міра'; *туфлі* 'легкі домашні або спортивні туфлі'; араб. *hil'at* 'халат; почесний одяг'; *jubba* 'верхній одяг з довгими рукавами'; гол. *Pijjeker* 'піджак; куртка з грубої тканини'; *lijf* 'ліф; корсет'; пер. *Sāl* 'шаль'; *serāpā* 'сарафан; почесний одяг'; тюрк. *Papag* 'папах'; *kaptur* 'великий мішок'; запозичення лексичних одиниць з інших мов (іспанської, турецької та мова гінді) становлять лише 2,3%, наприклад: ісп. *Palletoque* 'пальто; плащ з капюшоном'; тур. *Yelek* 'жилет'; гінді *pājāta* 'піжама; вбрання для ніг'.

Підсумовуючи наведене вище, можна стверджувати, що українська мова активніше використовує таке джерело поповнення лексики, як

запозичення з інших мов ніж німецька мова. Також українська мова має у своєму арсеналі стосовно лексем на позначення одягу 14 джерел запозичень, німецька мова – 8 джерел надходження іншомовної лексики. Найбільшим джерелом запозичень до німецької мови є французька мова, тоді як в українській мові найбільш питому вагу становлять англіцизми.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Акуленко В. В. Німецький вплив на розвиток української мови: проблеми методології. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 12–19.
2. Горбач О. Німецькі позичені слова в українській мові : текст доп. *Окремий відбиток*. Київ, 1995. С. 27–35.
3. Горпинич В. О. Будова слова і словотвір. Київ : Рад. шк., 1977. 119 с.
4. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; уклад. Р. В. Болдирев та ін. ; гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982. 632 с.
5. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Рад. шк., 1965. 422 с.
6. Кочерган М. П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови. *Мовознавство*. 1997. №1. С. 19–24.
7. Крысин Л. П. Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий. *Вопросы языкознания*. 2002. № 6. С. 27–34.
8. Лейн К. Большой немецко-русский словарь. М. : Рус. яз. медиа, 2004. 1040 с.
9. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. Київ : Рад. шк., 1989. 511 с.
10. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. М. : Рус. яз., 1999. 560 с.
11. Яременко В. В., Сліпущко О. М. Новий тлумачний словник сучасної української мови : в 3 т. Київ : Аконт, 2004.
12. Duden. Das Herkunftswörterbuch. 5. Auflage. Mannheim: Dudenverlag, 2014. 108 s.

#### REFERENCES:

1. Akulenko, V. V. (1997). Nimetskyi vplyv na rozvytok ukrainskoi movy: problemy metodolohii [The German influence on the development of the Ukrainian language: problems of methodology]. *Movoznavstvo*. № 1. [in Ukrainian].
2. Horbach, O. (1995). Nimetski pozycheni slova v ukrainskii movi [German borrowed words in Ukrainian language]: tekst dop. *Okremyi vidbytok*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Horpynych, V. O. (1977). Budova slova i slovotvir [The structure of the word and word formation]. Kyiv : Rad. shk. [in Ukrainian].
4. Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t. (1982). / AN URSS. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni ; uklad. R. V. Boldyriev ta in. ; hol. red. O. S. Melnychuk. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian].
5. Zhovtobriukh, M. A., Kulyk, B. M. (1965). Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [A course of modern Ukrainian literary language]. Kyiv : Rad. shk. [in Ukrainian].
6. Kocherhan, M. P. (1997). Nimetski leksychni zapozychennia v pivdenno-zakhidnykh hovorakh ukrainskoi movy [German lexical borrowings in south-western dialect of Ukrainian language]. *Movoznavstvo*. №1. [in Ukrainian].
7. Krysin, L. P. (2002). Leksicheskoe zaimstvovanie y kalkirovanie v russkom yazyke poslednykh desiatyletyi. *Voprosy yazykoznanja*. № 6. [in Ukrainian].
8. Lein, K. (2004). Bolshoi nemetsko-russkiy slovar [Large German-Russian dictionary]. Moskva : Rus. yaz. medya. [in Russian].
9. Tsyganenko, H. P. (1989). Etymolohycheskiy slovar russkogo yazyka [Etymological dictionary of Russian language]. Kyiv : Rad. shk. [in Russian].
10. Chernyih, P. Ya. (1999). Istoriko-etimologicheskii slovar sovremennogo russkogo yazyka [Historic and etymological dictionary of modern Russian language]: v 2 t. Moskva: Rus. yaz. [in Russian].
11. Yaremenko, V. V., Slipushko, O. M. (2004). Novyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [New explanatory dictionary of modern Ukrainian language]: v 3 t. Kyiv : Akonit, 2004. [in Ukrainian].
12. Duden. (2014). Das Herkunftswörterbuch. 5. Auflage. Mannheim: Dudenverlag. [in German].